

geheel andere invalshoek, is het artikel van Raupp over artistieke maatschappijvisies in de laat-middeleeuwse schilder- en drukkunst. Raupp toont aan hoe de traditionele, statische en functionalistische driedeling van de maatschappij plaats maakt voor de tweedeling tussen rijk en arm en brengt dit in verband met veranderingen in de sociale realiteit.

Alles te samen biedt deze bundel een boeiende waaier van onderwerpen, bronnen en benaderingen van het sociologisch fenomeen 'sociale positie' in de laat-middeleeuwse Nederlanden. De bundel slaagt zonder twijfel ook in zijn bijkomende opzet om recent historisch onderzoek over de Nederlanden ook toegankelijk te maken voor een internationaal publiek.

G. Croenen

F. Akkerman, A. J. van der Jagt, A. H. van der Laan, ed., *Northern humanism in European context, 1469-1625. From the 'Adwert Academy' to Ubbo Emmius* (Brill's studies in intellectual history XCIV; Leiden, Boston, Keulen: Brill, 1999, 373 biz., f140,-, ISBN 90 04 11314 2).

Deze bundel is de laatste van een drietal. De eerste twee cirkelen volgens de titels om Rudolf Agricola en Wessel Gansfort. In de titel van de tweede komt de term 'Northern humanism' voor, die in deze derde tot hoofdzaak wordt. De bundel bevat achttien opstellen van zeer uiteenlopende inhoud. Agricola (vier maal), Wessel Gansfort (eenmaal), Erasmus (twee maal), maar ook Alexander Hegius, de in Keulen theologie docerende Gentse karmeliet Nicolaas Blanckaert en de politicus-humanist van de Keurpalts Georg Michael Lingelshcim komen aan bod. Scholastiek, moderne devotie, reformatie, de Leuvense artesfaculteit, het gymnasium illustre van Bremen, filosofie, logica, geografie en muziek maken de bundel tot een bont geheel. Dat de artikelen een lange tijdsduur omspannen blijkt al uit de titel.

Wat hiervan te denken? In een voorwoord geven de redacteuren een verantwoording. 'Northern humanism' betekent: de Noordelijke Nederlanden en de aangrenzende delen van Duitse gebieden. Eén alinea verder wordt als ruggengraat van een project over Noordelijk humanisme de bestudering van Gansfort, Agricola, Praedinius en Ubbo Emmius genoemd, met Groningen als verbindende factor. Mij dunkt dat hier iets wringt. Wil men beide uitspraken serieus nemen, dan wordt Groningen het intellectuele centrum van de Noordelijke Nederlanden. Is dat niet wat veel eer? Als dan op de volgende bladzijde wordt uitgelegd, waarom het in de titel heet 'From the 'Adwert Academy' to Ubbo Emmius', wordt het mij wat al te machtig. Of men wil of niet — en men wil uiteraard —, de eerste bepaling wekt duidelijke reminiscenties aan de Florentijnse academie, de tweede maakt van de Groningse universiteit, die in 1625 nog een onmondig kind was, ten koste van Leiden en Franeker dé universiteit van de Noordelijke Nederlanden. Ware het niet verstandig geweest, het te laten bij de erkenning in hetzelfde voorwoord, dat het in deze bundel om een heterogene verzameling gaat en voorts ofwel een diplomatiek stilzwijgen over de betekenis van 'Northern humanism' te betrachten ofwel de term te vervangen door een minder weidse?

Wie uit het bovenstaande concludeert dat ik de bundel niet aanbeveel, heeft het bij het verkeerde eind. Integendeel, mijns inziens zijn verschillende van de hier samengebrachte studies belangrijk om het materiaal dat ze bieden, andere omdat ze een interessante vraagstelling hebben of een bepaalde methodiek toepassen.

Ik noem enkele voorbeelden. Het eerste opstel, dat twee korte stukken uit Groningen uit de periode van de beginnende reformatie behandelt, is al dadelijk raak. Het ligt voor de hand, dat dergelijke teksten vooral de belangstelling van (kerk)historici wekken. De auteur, F. Akker-

man, laat echter op voorbeeldige wijze zien, wat een neolatijnist met dergelijke teksten doen kan. Woordgebruik, syntaxis, de compositie van de tekst, al deze voor de exegese van de tekst belangrijke punten worden behandeld op een wijze, die de historisch en theologisch geïnteresseerde, maar allereerst filologisch geschoolde expert verraden. Ik vind dit uitmuntend. Dat daarna de kerkhistoricus aan het woord komt, spreekt vanzelf. Eigenlijk zou een samenwerking ideaal zijn. Dan zou in dit geval bijvoorbeeld het misverstand dat beide stukken geen materie behandelen die in direct verband staat met delicate, gevaarlijke vragen (2-3) niet zijn ingeslopen. Het gaat hier wel degelijk om brandende vragen.

Als tweede noem ik het opstel van M. Goris en L. W. Nauta over een Nederlandse vertaling van Boethius' *De consolatione philosophiae* met commentaar van circa 1450 en de commentaar van Johannes Murmellius van hetzelfde werk van 1514/1516, waarin onder andere ook glossen en aantekeningen van Rudolf Agricola zijn opgenomen. De vergelijking van het werk van enkele mensen, die zich intensief bezighouden met eenzelfde zeer populaire tekst, laat zien, wat in de loop van twee generaties gelijk bleef en wat totaal veranderde. Het technische handwerk blijft, zij het dat het als het ware wordt toegespitst, minder algemeen wordt. De inbedding van de tekst in een wereldbeeld ondergaat een aanmerkelijke verandering. De middeleeuwse religieuze interpretatie wijkt voor een meer historisch beeld van de laat-klassieke wereld, waarin neoplatonisme en christendom samensmelten.

Het derde is het artikel van C. P. M. Burger over Nicolaas Blanckaert. Het onderwerp zal niet velen dadelijk tot geestdrift brengen. De titel geeft echter duidelijk aan, waarin het belang ligt van de behandeling van een dergelijke figuur van het tweede plan: 'Ist, wer den rechten Zungenschlag beherrscht, auch schon ein Humanist'? Het gaat hier om een zeer wezenlijke vraag: welke betekenis heeft het, als in de zestiende eeuw theologen van de oude stempel in toenemende mate in hun geschriften in navolging van hun tegenstanders de humanistische vormgeving en inhoud overnemen? Burger geeft een uitstekende inleiding in een ingewikkeld complex van vragen, die verder bestudeerd dienen te worden.

Tenslotte noem ik kort de studie van A. G. Weiier, waarin hij de verhouding van de *devotio moderna* tot de nieuwe stroming van het humanisme bespreekt. Het zijn oude vragen en de beantwoording ervan zal wel op vele onderdelen divergerend blijven. Het is zonder meer duidelijk, dat Weiier een zeer precies en erudiet onderzoek presenteert, dat ook als uitgangspunt voor verdergaande studie van groot belang is.

C. Augustijn

R. Falkenburg, e. a., ed., *Kunst voor de markt ] 500-1700. Art for the market 1500-1700* (Nederlands kunsthistorisch jaarboek, L (1999); Zwolle: Waanders uitgevers, 2000, 280 blz., ISBN 90 400 9420 9).

Wie 'kunstmarkt' zegt, spreekt over kunst, dat wil zeggen over in iedere cultuur essentiële luxegoederen. Luxe impliceert schaarste, dus prijsvorming, markt, vraag en aanbod. In die zin is kunst altijd een marktproduct geweest, zij het op een bijzondere, niet altijd vrij toegankelijke markt, zoals daar waar mecenaat een grote rol speelt bij het opwekken van aanbod, of waar voor eigen gebruik geproduceerd werd, zoals de al dan niet verluchte handschriften in kloosterlijke *scriptoria*. Vroeger of later krijgen deze goederen een waarde en zijn dus voorwerp op een markt. In eerste of laatste instantie is kunstgeschiedenis daarom een bijzondere loot van de sociale geschiedenis (status, smaak, mode), maar evenzeer van de economische geschiedenis (vraag en aanbod, consumptie en productie, consumenten en producenten, kosten en baten, prijsvorming, beleggingsobjecten, speculatie, en dergelijke).